

**ექვთიმე თაყაიშვილისა და მისი პონსტანტინე
გვარამაძის ურთიერთობის ისტორიიდან**

აკადემიკოს ექვთიმე თაყაიშვილის უდიდესი მრვალმხრივი დამსახურება საქართველოსა და ქართული კულტურის ისტორიის წინაშე საყოველთაოდ არის ცნობილი. ამჯერად, ჩვენი სტატიის მიზანია, მკითხველს გავაცნოთ ამ სასიქადულო მამულიშვილის, არც თუ მცირე მემკვიდრეობა ქართულ ფოლკლორისტიკაში. მართალია, ამგვარ კვლევას მის საქმიანობაში შედარებით დაქვემდებარებული ადგილი ეჭირა, მაგრამ იქაც ფუძემდებლად გვევლინება იმ ქართველთა შორის, რომელთაც სისტემატურად უმუშავიათ ქართულ ზეპირსიტყვიერებაში. მათ შორის უნდა დავასახელოთ ისეთი კორიფეები, როგორებიც იყვნენ ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, იაკობ გოგებაშვილი, რაფიელ ერისთავი, ამათ ნაკვალევზე და იღებზე იწყეს სვლა პეტრე უმიკაშვილმა, დავით ხიზანიშვილმა, თედო რაზიკაშვილმა, ალექსანდრე ხახანაშვილმა, ლადო აღნიაშვილმა და სხვებმა.

თუ გადავხედავთ ქართული ფოლკლორისტიკის ისტორიის ადრეულ ხანას, იგი შეიძლება სამ საფეხურად დავყოთ.

ქართული ზეპირსიტყვიერების შემკრებთა პირველი პლედა თავს იყრიდა „ივერიასა“ და ქართველთა შორის წერაკითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ირგვლივ, აქ იყვნენ როგორც მწერლები, ეთნოგრაფები, ფოლკლორისტები, ენათმეცნიერები, ისე პერიფერიული ინტელიგენცია პედაგოგებისა და სასულიერო პირების სახით. ამ ჯგუფმა შექმნა პირველი პროგრამა შემკრებთათვის ქართულ ენაზე. ყოველივე ამის სულისჩამდგმელი და წარმმართველი ილია ჭავჭავაძე იყო.

მეორე პლეადა XIX საუკუნის 90-იან წლებში შეიქმნა აკაკი წერეთლის „კრებულის“ გამოჩენასთან ერთად. დიდმა მკონანმა თავის ჟურნალში ფართოდ გაუღო კარი ხალხური ზეპირსიტყვიერების ნიმუშებს და ცალკე სოფლების კომპლექსურ შესწავლას. აკაკის „კრებულის“ დახურვით მეოცე საუკუნის დასაწყისში დაიხურა ფოლკლორულ-შემკრებლობითი მუშაობის ფურცელი და თითქმის მთელი ათი წლის განმავლობაში აღარაფერი გააკეთებულა.

ქართული ხალხური ზეპირსიტყვიერების განვითარების შემდეგ, მესამე საფეხური დაკავშირებულია საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების შექმნასთან, რომლის თავმჯდომარე და ხელმძღვანელი ექვთიმე თაყაიშვილი გახლდათ.

ექვთიმე თაყაიშვილმა შესანიშნავად გააგრძელა ილია ჭავჭავაძისა და აკაკი წერეთლის ტრადიცია ხალხური საუნჯის შეკრება-გამოცემის საქმეში და თავის მხრივ წინ წასწია შემკრებლობითი ფოლკლორისტიკა. საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების ავტორიტეტი სწრაფად გაიზარდა, რასაც მნიშვნელოვნად შეუწყო ხელი ისეთი გამოცემების განხორციელებამ, როგორიც იყო „საქართველოს სიძველენი“ და „ძველი საქართველო“.

„ძველი საქართველოს“ პირველი ტომის წინასიტყვაობაში ექვთიმე თაყაიშვილმა საზოგადოებას აცნობა, რომ კრებულში სისტემატურად მოთავსდებოდა ფოლკლორული მასალა, რომელიც სხვადასხვა რეგიონებში იყო მოძიებული და ჩაწერილი და მიმართავდა, ვისაც გული ერჩის, მონაწილეობა მიიღოს მის შეკრებაში. რედაქტორი ასე წერდა მაშინ: „ვის არ შეუძლია ჩაწეროს და მოგვაწოდოს ხალხური ზღაპრები, სიმღერები, გადმოცემანი, არაკები, თქმულებანი, შელოცვები და გამოცანები?...“ ამგვარმა მოწოდებამ დიდად შეუწყო ხელი ჩვენში შემკრებლობითი მოღვაწეობის გაღვივებას, წამოვიდა ჩანაწერების ნაკადი, რომლის მხოლოდ მცირე ნაწილის გამოქვეყნება მოახერხა ექვთიმე თაყაიშვილმა, უფრო მეტი კი დარჩა საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების ფონდში. ამ მასალების დიდი ნაწილი შემდგომში დაამუშავა და გამოსცა მიხეილ ჩიქოვანმა (ჩიქოვანი, 1956).

ექვთიმე თაყაიშვილის მიერ შეკრებილი მდიდარი მასალიდან ვგებულობთ, რომ მას მიმოწერა ჰქონდა სხვადასხვა კუთხის ფოლკლორის შემკრებლებთან, რომლებიც, თავის მხრივ, დიდ იმედებს ამყარებდნენ ექვთიმე თაყაიშვილზე. რაც ჩვენთვის ამჯერად საინტერესოა, შეიძლება დავასახელოთ მესხი კონსტანტინე გვარამაძე. აქვე უნდა აღვნიშნოთ: მიუხედავად იმისა, რომ ბევრი ფოლკლორისტი ენთუზიასტი დიდ ნივთიერ ხელმოკლეობას განიცდიდა, მაინც არ დალატობდა არჩეულ გზას.

აი მაგალითად, რას წერდა კ. გვარამაძე ერთ-ერთ ბარათში ექვთიმე თაყაიშვილს ახალციხიდან 1908 წლის 12 სექტემბერს.

„დიდად პატივცემულო ბ. ექვთიმე!

მას შემდეგ, რაც 1891 წ. თქვენი რჩევით ერმილე ნაკაშიძის მიერ მიწვეული ვიყავი გურიაში მაკვანეთის მასწავლებლად, სადაც 1904 წლამდე დავეყავი (გურიაში) და იმ ხნის განმავლობაში კი, სამჯერ მომეცა შემთხვევა შეგხვედრილიყავით თქვენ. ორჯერ ოზურგეთში და ერთჯერ კი სათავადაზნაურო სასწავლებელში თქვენი ინსპექტორობის დროს, და შემდეგ კი აღარც შეგხვედრივართ და არაა იმედი, ისეთი იშვიათი ნახვის შემდეგ კიდევ გადაგავიწყდებოდით...

ახლა შეძლება შემთხვევა მოგწეროთ, როგორც „ისტ. გეოგრ. ეთნოგრაფიული საზოგადოების“ თავმჯდომარეს. იმედი, ჩემ თხოვნას არ დატოვებთ უყურადღებოდ. მე თვითონ წამოსვლას ვაპირებდი, რათა პირადად შენახეთ, მარა არ მომიხერხდა ჯერჯერობით წამოსვლა. აი ჩემი თხოვნა. მე, ყმაწვილობიდანვე 25 წელიწადია ზეპირსიტყვაობას და ეთნოგრაფიულ მასალებს ვაგროვებ საქართველოს სხვადასხვა პროვინციებში. ამას რა თქმა უნდა „აკაკის კრებულიდან და „მოგზაურიდან თქვენც გაიგებდით. და ახლა, რადგან თქვენ სპეციალურად ამისათვის საზოგადოება დააარსეთ, სადაც შემქმნელებს მე მუშაობა სპეციალურად ამ საქმეში და უსაქმოდაც ვარ დარჩენილი, გთხოვთ მომანდოთ რამე სხვადასხვა პროვინციაში სამუშაო ამ საქმეში... ერთი წელიწადი ქართული გამოცემლობის ამხანაგობამაც შეკრიბა ზეპირსიტყვაობა.

იმედი, ამ ჩემ თხოვნას აასრულებთ და მაცნობებთ კიდევ, ამისათვის საპასუხო ბლანკსაც გიგზავნით.

პატივისცემით, მესხი კონსტანტინე გვარამაძე.“

ექვთიმე თაყაიშვილი გულისხმიერად ეპყრობოდა ენთუზიასტთა ხმას. აცნობებდა საზოგადოების საბჭოს და შესაფერისად იყენებდა მუშაობაში. ამას მოწმობს დასახელებულ ბარათზე მინაწერი: „იხ. საბჭოს ოქმი №24“.

„დიდად პატივცემულო ბატონო ექვთიმე.

დიდი ხანია დაწერილი მაქვს მასალები №№3, 4 და 5, რომელსაც ამავე ფორმით ვაგზავნი დაზღვეული ბანდეროლით (სულ 32 გვერდს ნაწერს შეიცავს) ლექსებს და ნაწყვეტებს სამეცხეთოში ჩემს მიერ შეგროვილს, მარა მარკაც არ მქონდა გამომეგზავნა, ისეთ მდგომარეობაში ჩავარდი; უსაქმო, ცოლშვილიანი, მამაც ჩემთანაა, ამჟამად აღარც მამა მსახურობს და მოგეხსენებათ, ფრანგ მღვდლებს პენსიას არ აძლევენ და ასე უკიდურეს მდგომარეობაში ვარ. ახლა ცოლიც ავით მყავს და ურავლის წყლები დაუნიშნეს აჭიმებმა.

ასეთ გარემოებამ დააგვიანა მასალების გამოგზავნა თავის დროს. შეიძლება გურიის ხალხის ნაწარმოებები გამოვიგზავნო შეიძლებისათვის. ორი რვეული გამოგზავნილი მაქვს, არ ვიცი მიიღეთ თუ არა.

მაცნობეთ მასალების მიღება, დავრწმუნდეთ, რომ არ იკარგება“ (თბილისში წერილი მიღებულია 8. 7. 09. (შტამპი).

ამ წერილებში მოხსენებული მესხურ-ჯავახური და გურული ფოლკლორული ნიმუშები მალე კიდევაც გამოქვეყნდა „ძველი საქართველოს“ მესამე ტომში. საქმიანი და ახლო მეგობრული დამოკიდებულება არსებობდა დედაქალაქში მყოფ მეცნიერსა და პერიფერიებში მომუშავე ფოლკლორისტ-ენტოუზიასტებს შორის.

ექვთიმე თაყაიშვილის ფოლკლორულ-შემკვრებლობით მოღვაწეობა მის არქეოლოგიურ ექსპედიციებსა და მოგზაურობასთან არის დაკავშირებული. როგორც ცნობილია, იგი ბევრ ისეთ მხარესა და კუთხეში ყოფილა, სადაც სხვას არა ჰქონია ბედნიერება სამეცნიერო მიზნებით ემოგზაურა.

შემონახულია მისი შინაარსიანი დღიურები. ბევრ მათგანში ფოლკლორული ჩანაწერებიც გვხვდება. ამჯერად შევჩერდეთ 1917 წელს მესხეთ-ჯავახეთში მოგზაურობის დღიურებზე.

როგორც ჩანს, მუშაობა ხალისიანად წარიმართა. დღიურებში უამრავი სხვადასხვა ხასიათის ცნობებია. ავტორი უპირველეს ყოვლისა მოგზაურობის საშუალებებს ასახელებს. „იორდათ მივაღთ, ცხენი, კარგად მავალი ცხენი, თოხარიკი“. ჩანაწერებში დიდი ადგილი ეთმობა დემოგრაფიულ ცნობებს თითოეული სოფლის შესახებ. მაგალითად, სოფელ ბალანთაში 40 კომლი სულ ქართველი ყოფილა. მეცნიერის დაკვირვებული თვალი მარტო სიძველეთა ნაშთებს როდი ამჩნევს, იგი მოსახლეობის ყოფა-ცხოვრებასაც სწავლობს. „განსაცვიფრებელი სიღარიბე და სიბნელე ხალხისა; სახლები მიწურები; შესავალი დერეფანი; საქონელთან ერთად ცხოვრება; სიღარიბე; ექვთიმე თაყაიშვილი ეძებს მთქმელებს, მომღერლებს, აკვირდება მათ რეპერტუარს, ორ და სამ ენონობას, კულტურათა შერევას.

როგორც ექვთიმე თაყაიშვილი აღნიშნავს, მოგზაურობა მძიმე პირობებში მიმდინარეობდა. მოსახლეობისათვის ხშირად გაუგებარი იყო თვითმპყრობელობის დამხობისთანავე არქეოლოგიური მოგზაურობა. ბალანთიდან მიმავალი შენიშნავს: „ჩემი თანამგზავრი მარკოზ მღეროდა გზაზე თათრულ სიმღე-

რებს და როდესაც ვკითხე, ქართული სიმღერა არ ვიციო – მომიგო, თითქმის „ქრისტე აღსდგაც“ არ სცოდნია“ (ბერძენიშვილი, რედ. 1966:152).

24 მაისს საღამოს 5 საათზე უკვე ხიზაბავრას მიადწია. აქ „ყველაზე უფრო განცვიფრებაში რასაც მოყავხართ – ეს არის ქალების ტანისამოსი: წითელი, თეთრი თავსაბურავით, თითქმის ყველანი დიდი და პატარა; უცნაურ შთაბეჭდილებას ახდენს სოფელი – არაქართული სოფლისას“ (ბერძენიშვილი, რედ. 1966:152). სწორედ აქ ჩაწერა ექვთიმე თაყაიშვილმა ხალხური პოეზიის რამდენიმე ნიმუში სახალხო მთქმელების სარქის ადოევის (ადოშვილი) და გიორგი ბალიშვილისგან. ეს უკანასკნელი საქართველოდან ყოფილა გადასული („მე გადავედი საქართველოსკენო,“ თქვა“).

ამის შემდეგ ექვთიმე თაყაიშვილი მიდის შემდეგი მარშრუტით: სარო, ხერთვისი, ამ უკანასკნელში მოსახლე სულ ქართველი მაჰმადიანებია, „2000 სული მცხოვრებია, 233 კვამლი“.

ქილდა, 25 მაისი, 1-ლი საათი: „80 კვამლი, სულ ქართველებია, გარდა 7 კვამლი თათრისა. ლაპარაკობენ სულ ქართულად“. ამას მოსდევს ჩუნჩხა, პტენა, ექვთიმე თაყაიშვილი საგანგებოდ ეძებდა სოფლებში მომღერლებსა და მეღეჭეებს. ამას ადასტურებს ჩანაწერი: „იობ ბერიძემ იცის ძველებური სიმღერებიო“, უთხრეს თურმე ქუჩაში.

27 მაისი, მურჯახეთი, ყულაღისი, ხოსპიო, კარტიკამი, ბავრა, ხულგუმი, კუმურდო, გოგაშენი, ვარძია; 30/V სამშაბათი. შემდეგ ზედა თმოგვი, 31. V. „საშინელი კლდე-ღრეებია, მიწა სულ არა აქვთო“, შენიშნავს. ტოლოში „ხალხური სიმღერები, ქართული იციან ქართველებმა“ (ბერძენიშვილი, რედ. 1966:155).

ივნისი. ვალე, 2. VI. პარასკევი. „ენა ვალეში ქართველობაში კარგადაა შენახული. სიმღერა უფრო თათრულია, თუმცა ქართულიც იციან.“ შემდეგ მიდის არალი, სადაც 90 წლის მოხუცის ელისაბედ ჭილაძისგან ანბანთქება ჩაუწერია.

ექვთიმე თაყაიშვილის დღიურებში გვხვდება წარმართული რწმენის თქმულებებიც. მაგალითად, სოფელ გიორგიწმინდაში ჩაუწერია: „შიდ მაისს თუ არ იწვიმა შვიდჯერ – ახალციხის გლეხობა ცუდ ნიშნად თვლის; რძეს რომ გაუროს ის წყალი – მაწონი ხდება, დააყენო და დაიჭირო ჭურჭელში – ძმარი გახდება.“ ზიკილიაში ექვთიმე თაყაიშვილს ჩაუწერია ზღაპარი ანა გოგინავასგან და ლექსი სალომე აბრამოვისაგან.

6 იენისს ექვთიმე თაყაიშვილი ახალციხეშია, შემდეგ მიდის რუსთავში. მის კოლექციაში წარმოდგენილია აგრეთვე გაბრიელ ნათუნაძის და ანა მესხის ნათქვამი ლექსები და ზღაპრები, როგორებიცაა: „იმედო წახვალ დილითა“, „საყვარელო, სანატრელო“, „ბეჟანიანი“, „როსტომიანი“. ზღაპრები: 1) „აღმოსავლეთის ხელმწიფე“; 2) „მამის ანდერძი“; 3) „ნაციმბირალი“; 4) „გაქვავებული აბანი“; 5) „აჭარელთა მოსვლა“; 6) „ხელმწიფის სამი ვაჟი“ და „სამი ქალი“;

ამრიგად, ზემოთ წარმოდგენილი ცნობები უეჭველი საბუთია იმისა, რომ ექვთიმე თაყაიშვილი ექსპედიციებსა და მოგზაურობებში, ქართული კულტურის სხვა ნიმუშებთან ერთად, ფოლკლორულ ტექსტებსაც აგროვებდა. მართალია, მისი მოგზაურობის ძირითადი მიზანი სულ სხვა იყო, მაგრამ ექვთიმე სხვა ყველაფერთან ერთად შეიარაღებული იყო ფოლკლორისტიკის ღრმა ცოდნით. სწორედ ასეთი ფართო მასშტაბის ქართველოლოგიად წარმოგვიდგება ჩვენ აკადემიკოსი ექვთიმე თაყაიშვილი, რომლის ნაღვაწით ქართველი ერი მუდამ მადლიერი, ხოლო ქართული მეცნიერება მუდამ დავალებული იქნება.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ჩიქოვანი, 1956 – მ. ჩიქოვანი, ქართული ხალხური სიტყვიერების ისტორია, თბ., 1956.

„ლიტერატურული ძიებანი“, 1938 – „ლიტერატურული ძიებანი“ – V, თბ., 1938.

ბერძენიშვილი, რედ., 1966 – აკადემიკოსი ექვთიმე თაყაიშვილი, კრებული, რედაქტორი ნ. ბერძენიშვილი, თბ., 1966.

**FROM THE HISTORY OF EKVTIME TAKAISHVILI AND
KOSTANTINE GVARAMADZE'S RELATIONS**

Summary

Ekvtime Takaishvili had an active correspondence with the collectors of folklore while travelling in different parts of Georgia and in expeditions. The example of it is his correspondence with Kostantine Gvaramadze and travelling in May-June, 1917. The goal of his travelling was different.

Ekvtime Takaishvili was a great Kartvelologist. Georgians and Georgian science will always be grateful to him.